

Noordlimburgse Ortolanen bedreigd door bio-industrie!

Plet van den Munckhof

1. Inleiding

Waarschijnlijk is de Ortolaan (*Emberiza hortulana L.*) in Nederland nooit algemeen geweest. Wigman (1917) noemde de soort al 'betrekkelijk zeldzaam'. Volgens Jac. P. Thijsse heeft de Ortolaan zich in Nederland rond de laatste eeuwwisseling echter uit weten te breiden, zoals blijkt uit het volgende stukje, dat hij in 1916 schreef: '*Destijds gold de Ortolaan in Nederland nog als een vrij fabelachtig beest, dat alleen maar vetgemest en gebraden voorkwam, thans echter broedt hij zowat overal beoosten de Utrechtse Vecht en bezuiden de Waal, op sommige plaatsen meer, op andere minder en hier, in Midden-Limburg het meest*'. (Thijsse, 1916). Thijsse zag bij een bezoek aan de streek tussen Weert en Tungalroy 'overal weer Ortolanen'. Hens (1965) noemt de Ortolaan voor Limburg een schaarse en zeer lokale broedvogel, die wisselend in aantal voor zou komen. Hij maakt melding van het geheel verdwijnen van de Ortolaan rond Helden aan het einde van de Tweede Wereldoorlog en van een toename van de soort in de streek tussen Peel en Maas ná die periode.

De laatste decennia is de Ortolaan in Nederland sterk achteruitgegaan. Kennelijk is de Ortolaan zó zeldzaam geworden, dat de Commissie Zeldzame Broedvogels het niet verantwoord achtte, het verspreidingskaartje van de soort in de 'Atlas van de Nederlandse Broedvogels' (Teixeira, 1979) geheel accuraat weer te geven. Wattel & Osieck (1980) stellen zelfs voor, de Ortolaan op te nemen in een 'rode lijst' van in Nederland met uitroeiing bedreigde of speciaal gevaar lopende vogelsoorten, in de categorie soorten, '*die in recente tijd zodanig sterk in aantal zijn achteruitgegaan dat ze plaatselijk weinig of niet meer voorkomen of zelfs gevaar lopen geheel als broedvogel uit ons land te zullen verdwijnen!*' Volgens P. Keij (in Teixeira, 1979) kon het totale aantal

Nederlandse broedparen van de Ortolaan voor 1976-1978 geschat worden op nog slechts 90-125! Van dit aantal zouden de meeste paren in Oost-Gelderland en in Noord-Limburg broeden, doch ook in deze gebieden zou de soort sterk achteruitgegaan zijn. Voor Limburg vermeldt Keij, dat er naast achteruitgang in diverse gebieden nog één vrij stabiele populatie zou voorkomen.

Omdat ik in Noord-Limburg de laatste jaren heb kunnen vaststellen dat de Ortolaan ernstig wordt bedreigd, met name door bio-industrie, heb ik besloten mijn waarnemingen van Ortolanen te publiceren, samen met een korte beschrijving van de gevaren die de soort bedreigen.

Boerderij 'De Gortmolen', aan de rand van een veld in Horst, augustus 1980.

Foto: J. Flapper.

2. De waarnemingen

Op 4 mei 1974 zagen de heer L. Classens en ik in de gemeente Venray de eerste Ortolaan. De vogel verzamelde nestmateriaal langs een beek en kon van dichtbij goed worden bekeken. Nadat ik de Ortolaan zo had leren kennen, zag ik er al spoedig méér, en wel op die zelfde dag nog! Iets dergelijks ondervond Jac. P. Thijsse in het begin van deze eeuw ook. Hij schreef in 1916; *'Nu we ze eenmaal terdege bezien hebben, ontdekten we de hele dag weer Ortolanen langs de weg, in de hagen en bij de plasjes'*. In de gemeente Horst kreeg ik namelijk liefst 4 Ortolanen vlakbij elkaar te zien, in een bosrand. En niet ver hier vandaan nam ik (óók op die zelfde dag) een zingende Ortolaan waar. Omdat ik langdurig naar deze vogel luisterde, leerde ik -naast het uiterlijk- ook de zang van de Ortolaan kennen. En dat bleek later goed van pas te komen; bijna alle volgende Ortolanen werden aan de hand van hun gezang opgespoord. De Vogelwerkgroep Grote Rivieren (1973) vermeldt het tellen van zingende mannetjes als wijze van inventariseren van Ortolanen en ook volgens Keij (in Teixeira, 1979) kan men het voorkomen van de soort vaststellen door op zang te letten, die *'vrij eentonig maar niet onopvallend'* is. Sluiters (1975) omschrijft de zang als *'variabel, klinkend als 'jif-jif-jif-jif' gevolgd door lager 'djur-djur.'* en in 'Die Vögel Mitteleuropas' vinden wij over de ortolanenzang de volgende informatie: *'Man findet den Ortolan, wie die meisten Kleinvögel, natürlich am besten durch das Ohr, namentlich da er sich während der Fortpflanzungszeit gesanglich sehr betätigt. Die Strophe ist durchaus ammerartig, klingt aber etwas schwermütig und auffallend weich; ich möchte sagen, sie verhält sich zu der des Goldammers wie der Fitisgesang zum Buchfinkenschlage. 'Trülülü-trülülü-trü' lautet sie gewöhnlich, und, wie der Goldammer, lässt auch diese Art manchmal den Schlussston weg.'*

Op de volgende data heb ik in Noord-Limburg zingende Ortolanen gehoord (tussen haakjes de aantallen zingende exemplaren);

4 mei 1974 (1)	1 juni 1977 (1)	16 juni 1978 (1)
14 mei 1975 (1)	4 juni 1974 (1)	17 juni 1977 (2)
19 mei 1977 (1)	6 juni 1976 (2)	26 juni 1976 (2)
22 mei 1977 (1)	7 juni 1975 (1)	3 juli 1976 (1)
23 mei 1980 (1)	8 juni 1977 (1)	11 juli 1974 (1)
24 mei 1975 (3)	10 juni 1974 (1)	20 juli 1976 (1)
24 mei 1977 (1)	11 juni 1974 (1)	
26 mei 1980 (1)	11 juni 1977 (1)	
29 mei 1977 (1)	16 juni 1977 (1)	

Zoals uit deze opsomming blijkt, heb ik de eerste Ortolaan op 4 mei en de laatste op 20 juli horen zingen. Deze uiterste data komen goed overeen met die, welke Hens (1965) vermeldt (respectievelijk 3 mei en 5 juli). Keij (in

Veldkruis nabij de Gortmolen, gemeente Horst.
Foto: J. Flapper.

Teixeira, 1979) schrijft over de zang van de Ortolaan, dat men die *'waar kan nemen vanaf eind april tot in begin juni'*, maar zoals uit mijn waarnemingen blijkt, kan dat zelfs tot in de tweede helft van juli.

Van de jaren 1976 t/m 1980 heb ik ook gegevens over de tijdstippen, waarop Ortolanenzang werd gehoord. Deze volgen hieronder (alle tijden in normale tijd, dat wil zeggen niet in zomertijd uitgedrukt);

26 mei 1980	08.10 uur
11 juni 1977	08.37 uur
23 mei 1980	12.17 uur
29 mei 1977	13.41 uur
19 mei 1977	14.05 uur
24 mei 1977	14.27 uur
26 juni 1976	14.40 uur
3 juli 1976	15.00 uur
16 juni 1977	17.06 uur
17 juni 1977	18.12—18.16 uur
8 juni 1977	18.17 uur
22 mei 1977	20.07 uur
1 juni 1977	20.10—20.28 uur
20 juli 1976	20.30 uur
16 juni 1978	20.30 uur
6 juni 1976	20.35—20.40 uur

Uit dit staatje blijkt wel, dat de Ortolaan een groot deel van de dag zingt. Dat ik ná de middag meer waarnemingen heb verricht dan vóór de middag, wil niet zeggen dat de Ortolaan na de middag meer zingt. Dit houdt verband met het feit, dat ik waarschijnlijk veel vaker 's middags bezoeken aan ortolanengebieden heb gebracht.

Zingende Ortolaan, 't Woold, Winterswijk, 27 mei 1979.
Foto: Frits van Daalen.

Verschillende keren heb ik gelijktijdig twee zingende Ortolanen vlakbij elkaar gehoord. Zo hoorden drs. J. Cuppen en ik op 6 juni 1976 langs een drukke weg twee zingende Ortolanen op korte afstand van elkaar in lindenbomen en op 26 juni 1976 zongen aan de rand van een dennenbos, ook al langs een vrij drukke weg, eveneens twee Ortolanen dicht bij elkaar. In 'Die Vögel Mitteleuropas' lezen we over dit verschijnsel: *'Ausserdem scheinen sich im Gegensatz zu diesen beiden Verwandten dicht beieinander lebende Paare gut zu vertragen, hört man doch oft mehrere Männchen in derselben Baumgruppe singen und sieht nicht, dass sie sich beföhden. Eine eigentliche Geselligkeit wie bei den Spatzen besteht dabei nicht.'*

Overigens heb ik in geen enkel geval willen vaststellen, of er door de waargenomen Ortolanen gebroed werd, of er jongen waren, waar het nest lag, of zingende mannetjes gepaard of ongepaard waren, en dergelijke, om het risico van verstoring van deze toch al zo zeldzame vogels te vermijden.

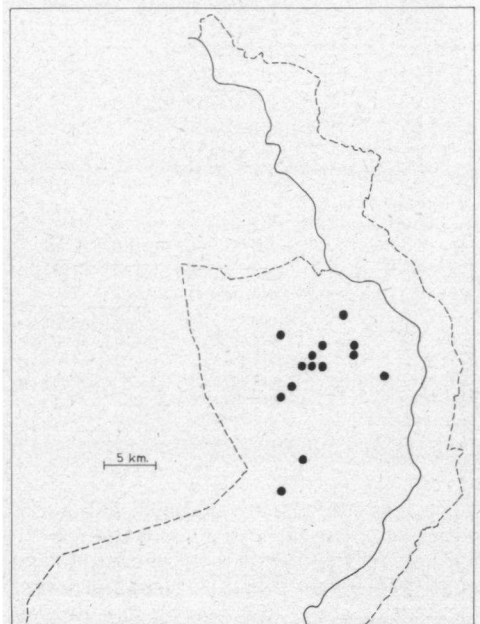
Slechts één keer, op 11 juni 1974, zag ik bij toeval een Ortolaan, die op een grindweggetje in Horst voedsel verzamelde en er mee naar de rand van een rogge-akker langs de weg vloog.

Thijsse (1916) noemt de Ortolaan al een vaste begeleider van de graanbouw. De vogel preferert géén boomloze graanzee. Integendeel. Het akkerlandschap moet afgewisseld worden door opgaande elementen (bosjes, hout-

wallen en dergelijke). Thijsse schrijft hierover: *'Wie het de Ortolaan naar zijn zin wil maken moet evenwel niet al het land in rogge-veld veranderen, maar zorg dragen voor houtaanplant op erven en langs wegen en voor het behoud van kleine stukjes bos te midden van de velden, in menig opzicht een allergelukkigste combinatie'.*

Ook in 'Die Vögel Mitteleuropas' valt te lezen, hoezeer de Ortolaan bomen nodig heeft: *'Diese Ammerart ist dem Fernerstehenden meist wenig bekannt und wird auch von Vogelkennern häufig deshalb übersehen, weil sie nicht an den richtigen Plätzen gesucht wird. Wir haben sie hier in der Mark immer nur da gefunden wo an Landstrassen und Feldern wenigstens einige, wirklich hohe Bäume stehen, dort aber auch ziemlich regelmässig'.* In Oost-Gelderland komt de Ortolaan vrijwel uitsluitend op grote essen of op ketens van kleine (eenmans-) essen, die omzoomd of begrensd worden door houtwallen, singels en dergelijke, voor. De vogel zou er bij voorkeur broeden in afwisselende graanvelden (met rogge, haver en gerst) en foerageren in wallen (lieft eikenwallen), op kruidenrijke graspaden, slootkanten en bermen op de es en op hakvruchtelden (met bieten of aardappelen). Ook Keij (in Teixeira, 1979) geeft een soortgelijke beschrijving van het broedbiotoop van de Ortolaan: *'De soort vertoont een voorkeur voor de droge zandgronden. Vooral akkerbouwgebieden met hakvruchten en granen*

Ligging van de kilometerhokken waarin de Ortolaan werd waargenomen.

De Ortolan broedt bij voorkeur in een landschap met afwisselende graanvelden en eikenhoutwallen met kruidenrijke bosranden.

Foto: Frits van Daalen.

zijn favoriet. Het gaat daarbij om een structureel landschap met een rijke afwisseling, waarbij opgaande elementen als bosjes, bomenrijen en houtwallen met vooral Zomereik van essentiële betekenis zijn'.

In Noord-Limburg nam ik de Ortolan waar op verschillende essen (hier 'velden' genoemd), die veel overeenkomst vertonen met de door de Vogelwerkgroep Winterswijk voor Oost-Gelderland beschreven essen. Maar de meeste van mijn waarnemingen stammen niet van deze velden, die al eeuwenlang als akkerland in gebruik zijn, maar van gronden, die rond de laatste eeuwwisseling ontgonnen zijn en pas sinds die tijd voor de akkerbouw gebruikt worden. Jac.P. Thijsse maakte in 1916 al melding van de kolonisatie van dergelijke in akkerland omgezette woeste gronden door de Ortolan! De in de inleiding aangehaalde uitbreiding van het aantal Ortolanen rond de eeuwwisseling werd dan ook veroorzaakt door de kolonisatie van deze ontginningsgronden!

Op de Noordlimburgse velden, waarop de Ortolan werd waargenomen, komen weinig bomen voor. Ze staan meestal langs wegen of bij kapelletjes en veldkruizen. Aan de randen van de velden staan meestal meer bomen, bijvoorbeeld rondom boerderijen.

Hier en daar liggen nog resten van de eeuwenoude houtwallen, die de velden vroeger onder andere beschermden tegen stuivend zand. Dat die wallen Indertijd niet voor niets zijn

aangelegd, wordt in de meeste gevallen bevestigd door uitgestrekte (nu beboste) stuifzandgebieden, die aan de westzijde van de velden liggen.

De ontginningsgronden zijn meestal rondom beboste stuifzandgebieden gelegen. Vaak liggen er akkers en (hoofdzakelijk dennen-)bossen door elkaar.

In Noord-Limburg heb ik de Ortolan aangevonden in de gemeenten Meerlo-Wanssum, Venray, Horst, Sevenum, Grubbenvorst en Helden, in 7 verschillende uurhokken of 14 kilometerhokken (zie het kaartje). Hieronder volgt per gemeente een korte samenvatting van de waarnemingen.

Venray

Op twee grote velden werd de Ortolan waargenomen. Op het ene veld zong in 1975 één ex. in een eik langs een drukke weg en in het andere veld hoorde ik in 1976 eveneens één Ortolan, op een graanstoppelveld.

Naast deze zingende Ortolanen heb ik in Venray nog een niet-zingende Ortolan waargenomen. In 1974 zagen L. Classens en ik langs een beek namelijk een Ortolan, die nestmateriaal verzamelde. Na enkele minuten vloog de vogel daarmee weg, door een broekbos. Waarschijnlijk had deze Ortolan een nestplaats op een vlakbij het broekbos beginnende uitloper van een groot veld.

Horst

Van de gemeente Horst is het voorkomen van de Ortolan al minstens vanaf 1958 bekend (Hens, 1965). Uit deze gemeente, waarin ik tot 1978 gewoond heb, stammen de meeste van mijn ortolanenwaarnemingen. In Horst liggen verschillende velden, waarvan sommige gedeelten landschappelijk nog fraai zijn, niet in 't minst door het voorkomen van veldkruizen en boerderijen (zie de foto's).

In 1975 hoorde ik een zingende Ortolan in een loofbosje op de grens tussen een beekdal en de uitloper van een groot veld. In 1977 zong in een eikenhakhoutbos aan de rand van dat veld een Ortolan. Ook hoorde ik in dat jaar in een heel ander gedeelte van bovengenoemd veld een Ortolan op een groot perceel aardappelen, dat door een houtwal en een verharde weg gescheiden werd van een groot bebost stuifzandgebied. Aan de andere zijde van een beekdal ligt een tweede ortolangebied. Het bestaat uit een complex akkers, die zijn aangelegd op in deze eeuw ontgonnen gronden. De akkers worden afgewisseld en omringd door bossen (hoofdzakelijk dennen(bossen) en er lopen (ten dele verlaten) onverharde weggetjes met veel bomen en struiken langs. In genoemd beekdal liggen (jonge) appelboomgaarden tegen dit gebied aan. In 1974 zag ik aan de rand van het gebied 4 Ortolanen vlakbij elkaar in de rand van een dennenbos. In het zelfde jaar nam ik op 3 verschillende data een zingende Ortolan waar in loofbomen langs een grindweggetje, dat

De laatste decennia is de Ortolan in Nederland sterk achteruitgegaan.
Foto: Jos Korenromp.

de akkers van een dennenbos scheidt. Twee van de drie keer noteerde ik, dat de betreffende vogel zich in een eik bevond, de derde keer verzuimde ik de boomsoort te noteren. In het dennenbos langs het grindweggetje zong in 1974 een keer een Ortolan, in de top van een Grove Den aan de rand van het bos. In het zelfde jaar zag ik een Ortolan met voedsel in de snavel van de grindweg een perceel rogge in vliegen. In 1975 zong op twee data een Ortolan langs het grindweggetje; één keer vanuit een eik en één keer vanuit een loofboom, waarvan de soort niet werd genoteerd. In een gemengd bos aan de rand van het akkercomplex hoorde ik in 1975 eveneens een Ortolan. In 1976 namen M. Drogen en ik in of bij een van de eerder genoemde boomgaarden een zingende Ortolan waar. En in 1977 hoorden M. Drogen en ik al fietsende een Ortolan in een eik langs het grindweggetje.

Het oprukken van de maïs wordt als één van de voornaamste oorzaken van de recente achteruitgang van de Ortolan in Nederland genoemd.
Foto: Frits van Daalen.

Toen wij stopten, zagen wij hem naar een andere eik langs het weggetje vliegen, waarna hij verder zong. Op een andere dag in 1977 zagen F. Jacobs, M. Drogen en ik weer een Ortolan langs het grindweggetje. Deze vogel zong ook in een eik en vloog even later eveneens naar een andere eik.

Nadat hij daar even gezongen had, vloog hij enkele tientallen meters over een akker met radijsachtige planten om vervolgens in de top van een der planten neer te strijken en verder te zingen. In 1978 ten slotte hoorde ik in het geboomte langs de grindweg weer een Ortolan zingen.

In een ander ontginningslandschap in de gemeente Horst, grenzend aan het genoemde grote veld, zong in 1977 een Ortolan in loofhout langs een verlaten weggetje op de grens tussen een groot roggeveld en een beekdal, vlakbij een dennenbos.

Horst/Meerlo-Wanssum

Hier werd de Ortolan waargenomen in een ontginningslandschap, dat door twee beekdalen, een klein (gedeeltelijk bebost) stuifzandgebied en een veld wordt omzoomd. Bomen groeien er alleen langs onverharde en verharde wegen (waaronder een vrij drukke weg), in een houtsingel, in naaldbosjes (op het stuifzand) en in loofbosjes langs een der beekdalen.

In 1976 hoorden drs. J. Cuppen en ik 2 zingende Ortolanen in linden langs de tamelijk drukke weg. In 1977 zong in een der loofbosjes langs het beekdal één Ortolan. En in 1980 hoorde ik in een uit berken bestaande singel eveneens één zingende Ortolan.

Meerlo-Wanssum

Behalve in het grensgebied met de gemeente Horst heb ik de Ortolan in Meerlo-Wanssum nog in een tweede gebied waargenomen, namelijk op een veld tussen twee beekdalen in. Bomen komen hier voor langs een verharde weg en in bosjes langs een beekje (zowel loof- als naaldhout). In 1977 hoorde ik in een berk langs de verharde weg een Ortolan zingen.

De bio-industrie bedreigt de twee beste ortolanengebieden te Horst...

Foto: Frits van Daalen.

Grubbenvorst

In deze gemeente heb ik de Ortolaan slechts in één gebied waargenomen, namelijk in een ontginningslandschap, waarin hoofdzakelijk akkers en dennenbossen elkaar afwisselen. In 1974 zagen en hoorden J. van den Munckhof en ik hier een Ortolaan in een Grove Den aan de rand van een dennenbos.

Sevenum

Van deze gemeente vermeldt Hens (1965) verschillende waarnemingen van Ortolanen. Ik hoorde in 1977 één zingende Ortolaan in een loofboom in een grasland op de grens tussen een beekdal en een akkergebied. In het akkergebied zelf (een ontginningsgebied dat aansluit op een veld) komen alleen bomen voor rondom boerderijen en langs onverharde wegen. Rondom het akkergebied groeien veel meer bomen, namelijk in twee beekdalen.

Helden

Van deze gemeente somt Hens (1965) verschillende ortolanenwaarnemingen op. Mij zijn van Helden alleen waarnemingen bekend van een ontginningsgebied, waarin akkers en dennenbossen elkaar afwisselen.

In 1976 hoorde ik aan de rand van een dennenbos twee zingende Ortolanen, langs een vrij drukke weg. Eén van deze vogels, die in de top van een afgestorven Grove Den zat, kreeg ik te zien.

In 1977 zag en hoorde ik hier een Ortolaan zingen in een dode Grove Den in een afgebrand gedeelte van een dennenbos, wederom langs de tamelijk drukke weg. In een temidden van akkers gelegen dennenbosje òf op een hier aangrenzende aardappelakker zong op de zelfde dag in 1977 een tweede Ortolaan. En in 1980 hoorde ik aan de rand van een ander dennenbos een Ortolaan zingen.

3. Bedreigingen

Volgens Hens (1965) was de Ortolaan in het Limburgse gebied tussen Peel en Maas een in aantal wisselende broedvogel. Hij vermeldt een (tijdelijk) verdwijnen van de Ortolaan in

de omgeving van Helden: *'Voor enige jaren (vóór 1944) hoorde men deze vogel op vele plaatsen langs korenvelden in hoge bomen zingend te Helden, doch hij wordt ieder jaar zeldzamer. In 1943 werd gedurende de gehele zomer aldaar slechts één zingend ex. waargenomen (...). In 1946 kon echter Knapen in Helden en omgeving geen enkel ex. meer waarnemen. De oorzaak waarom de soort aldaar is verdwenen, kan zelfs niet worden vermoed'*.

Keij (in Teixeira, 1979) en de Vogelwerkgroep Winterswijk (1977) noemen het oprukken van de maïs als één van de voornaamste oorzaken van de recente achteruitgang van de Ortolaan in Nederland. Die toename van de maïs gaat namelijk ten koste van onder andere de rogge, een graansoort die voor de Ortolaan van levensbelang is.

Vroeger was de rogge in Noord- en Midden-Limburg een zéér veel voorkomend gewas. 's Zomers waren de akkergebieden er één roggezee en in de herfst stonden overal de karakteristieke graanmijten. Hoe belangrijk rogge voor de gemeente Venray was, blijkt uit het feit, dat aan het eind van de vorige eeuw zo'n 50 % van de Venrayse akkers met rogge werden ingezaaid (Janssen, 1980).

Jac.P. Thijsse beschreef in 1916 de roggevelen bij Weert als volgt: *'Heel die hoek van Limburg is in de voorzomer één roggezee. Van het hoge perron zagen wij over de uitgestrekte velden. Er was bijna geen wind, de grijsachtig blauwgroene aren stonden roerloos op hun hoge halmen. En over alles hing een lage, fijne nevel, die goudachtig schemerde in het zonnelicht. Dat welde en kolkte op, nu hier dan daar, als de warme lucht opsteeg boven de bestraalde aarde of wanneer er kleine zomerwervelwindjes voorttolden over het veld. Dan konden opeens boerderijen en kerktorens verdwijnen in de blinkende stofmeelwolk, en soms was de horizon in al zijn uitgestrektheid gehuld in 't glinsterend stof, dat plaaide hoog boven de hoogste bomen'*.

Ik kan me nog goed herinneren, dat bijvoor-

beeld het Molenveld in Horst één roggezee was.

In de zomer van 1974 (toen ik nog bij m'n ouders in Horst woonde) kon ik 's nachts vanuit mijn slaapkamer nog een Kwartel (*Coturnix coturnix* (L.)) horen in het perceel rogge dat aan onze tuin grensde. Door de opkomst van de bio-industrie veranderde de roggezee langzamerhand in een maïszie. Hoe sterk die bio-industrie zich in Noord-Limburg heeft ontwikkeld, wordt door Th. Janssen (1980) beschreven: *'De streek die in haar landbouwkundige ontplooiing eeuwenlang door mestgebrek in een stationaire toestand verkeerde, ontwikkelde zich tot het mestrijkste gebied van Europa, of mogelijk zelfs van de hele wereld. De rundveestapel per ha agrarische grond groeide in de Peelgemeente Venray in de periode van 1873 tot 1979 met 482%, de varkensstapel met 11900% en de pluimveestapel met 19566%!* In het veelzeggende hoofdstuk 'In de greep van de maïs' schrijft Janssen, waarom er tegenwoordig zo veel maïs wordt verbouwd: *'De maïs teelt heeft teeltechnisch alles mee in deze streek. Het areaal jonge ontginningsgrond, waar dit diep wortelende gewas kan groeien, geeft deze teelt alle ruimte. Het ruime aanbod van goedkope dierlijke mest kan, samen met deze volledig gemechaniseerde teelt veel melk-, fok- en mestvee van veel en goedkoop voer voorzien. Het gewas kan jarenlang zonder de toepassing van vruchtwisseling worden verbouwd'*. Volgens Janssen scheidt de maïs teelt landbouwkundig ook de mogelijkheid *'tot het op grote schaal dumpen van mest'*!

In de gemeente Horst is de maïs overal sterk in opmars (zelfs het perceel, waar ik in 1974 nog een Kwartel hoorde in de rogge, bleek in 1981 al vol maïs te staan...). Liefst 31% van de akkers in Horst zijn al in gebruik voor de teelt van maïs (Janssen, 1980). In Sevenum bedraagt dit percentage 39% en in Venray zelfs al 40%! Ook in vrijwel alle gebieden, waarin ik de Ortolaan heb waargenomen, rukt de maïs schrikbarend snel op. Volgens de Vogelwerkgroep Winterswijk (1977) zal de Ortolaan in maïs *'nooit tot broeden komen, daar de structuur van een maïsakker niet geschikt is (te open, geen kruidlaag, nog niet opgeschoten als de soort aankomt)*'. De uitbreiding van het maïsareaal vormt hierdoor de grootste bedreiging voor de Noordlimburgse Ortolanen.

In veel van de mij bekende ortolanengebieden loopt de Ortolaan groot gevaar doordat akkers worden bebouwd of bebost. In 1975 stelden burgemeester en wethouders van Horst de gemeenteraad voor, liefst 27 hectaren grond van het grote veld, waarin de Orto-

laan voorkomt, in erfpacht uit te geven om er de vestiging van proeftuinen (voor groente-, fruit- en boomteelt) mogelijk te maken. Eerder waren al aanzienlijke gedeelten van dit veld vernield, onder andere door de vestiging van bio-industrieën, kassen en bedrijfsgebouwen aan de randen. Via de gemeenteraad heb ik toen geprobeerd de proeftuinen uit het veld te weren, omdat wij 'eigenlijk zuinig zouden moeten omspringen met wat er nog over is aan open ruimte' in het betreffende veld. Helaas was slechts de één man tellende oppositiefractie van de Horster gemeenteraad tegen de proeftuinen en op 7 juni 1977 werden deze tuinen dan ook geopend... Intussen waren er ook nog enorme kassen gebouwd, onder andere door een grote plantenkwekerij...

In het ontginningsgebied van Horst, waarin ik de meeste ortolanewaarnemingen verrichtte, werden door Staatsbosbeheer ongeveer 8 jaar geleden verschillende akkers met bos beplant. Dit zal ongetwijfeld nadelig voor de Ortolaan zijn geweest. Toen in het ortolanengebied in Helden hetzelfde dreigde te gebeuren, trok de toenmalige Werkgroep Milieu uit Horst aan de bel. Volgens het beplantingsplan van het 'Voorontwerp Ruilverkaveling Everlose Beek' zouden vele temidden van bossen gelegen akkers bebost worden om de bestaande bosgebieden te versterken. Er werd contact opgenomen met de districts-ambtenaar Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer en deze schreef in 1975 in zijn 'Besprekingsnota': *'Bezwaar dient gemaakt te worden tegen het bebossen van de vele enclaves en onregelmatige bosranden. Juist de grote lengte aan bosranden is voor het instandhouden van het milieu en landschap*

De Ortolaan kunnen wij van mel tot ver in juli horen zingen op elk gedeelte van de dag.
Foto: Frits van Daalen.

zeer belangrijk. De concentratiegedachte dient omgezet te worden naar een spreidingsgedachte waarbij het groen dat nu als opvulling gebruikt wordt voor een groot gedeelte gereserveerd wordt voor te planten groensingels op de nog niet bekende grenzen van kavels'.

In Horst is het dennenbos, waarin in 1974 vier Ortolanen werden gezien, in 1976 finaal afgebrand. Slechts wat loofbomen hebben de brand overleefd. Of deze brand voor de Ortolaan nadelig is geweest is mij niet bekend (de brand, die een klein gedeelte van een Heldens dennenbos verwoestte, had kennelijk geen nadelig effect. In 1976 en 1977 werd daar namelijk, zoals we al zagen, een zingende Ortolaan waargenomen in een afgebrande den). Het dennenbos, waarin de Grubbenvorster Ortolaan werd gezien en gehoord, is geheel gekapt. Omdat hier nog verschillende dennenbossen omheen liggen, is het niet zeker dat het kappen voor de Ortolaan nadelig is geweest.

In Horst worden sinds kort de twee beste ortolanengebieden, die ik ken, bedreigd door de komst van een reusachtige bio-industrie.

Midden in het smalle beekdal, dat het grote veld scheidt van het ontginningsgebied, wil een bedrijf namelijk een enorm opfokbedrijf beginnen. Momenteel heeft deze gigant hier in de buurt al een bedrijf met bijna een half miljoen (!) legkippen, dat aan de rand van een staatsnatuurreservaat ligt. Het nieuwe opfokbedrijf zou zelfs in het reservaat komen te liggen, op een perceel dat geen eigendom van CRM is! Vestiging van de bio-industrie zou rampzalig zijn voor het landschap, de flora en fauna van grote delen van het beekdal, het ontginningsgebied en het veld. De Ortolaan zou hier zeer waarschijnlijk volledig het veld moeten ruimen. Gelukkig hebben tal van Horstenaren zich tegen de komst van het opfokbedrijf verzet. Toen eind 1979/begin 1980 geruchten de ronde deden, dat het bedrijf zich hier wilde vestigen, stelde een bezorgd gemeenteraadslid, al op 2 januari 1980, vra-

gen aan B. & W., onder andere over de consequenties voor natuur, milieu en landschap. Samen met enkele Horstenaren richtte ik een voorlopig milieugroepje op, dat in 1981 uitgroeide tot de Milieugroep Horst.

Er werd veel overleg gevoerd met allerlei mensen, waaronder gemeenteraadsliden. Op 21 januari 1980 besloot de gemeenteraad dat voor grote delen van het beekdal en het ontginningsgebied een nieuw bestemmingsplan zou worden opgesteld, omdat het oude 'uitbreidingsplan in hoofdzaak van de gemeente Horst' onvoldoende voorzorg in een bescherming van de natuurwetenschappelijke en hoge landschappelijke waarde van het gebied. Daartoe werd een voorbereidingsbesluit genomen. Helaas werd de uitloper van het veld, waarin de Ortolaan ook voorkomt, buiten het voorbereidingsbesluit gelaten. Door het verspreiden van een schitterende briefkaart probeerde de 'Stichting tot behoud en beheer van Wegkruizen en Veldkapellen in Noord-Limburg' te bereiken, dat ook voor dit gedeelte van het veld, waarin een fraai veldkruis staat, een voorbereidingsbesluit genomen zou worden (dat gebeurde echter pas op 15 december 1980, toen voor het hele buitengebied van Horst zo'n besluit werd genomen).

Helaas diende het bio-industriële bedrijf al op 17 januari 1980 een aanvraag om bouwvergunning voor 3 hokken in, ofschoon het de betreffende grond nog niet gekocht had! Het voorbereidingsbesluit werd dus enkele dagen te laat genomen, zodat de vergunning aan de hand van het oude bestemmingsplan beoordeeld wordt... Inmiddels heeft het bedrijf ook de grond gekocht en een vergunning ingevolge de Hinderwet aangevraagd.

Het is maar te hopen, dat men de milieubelangen en de belangen van agrarische ééngezinsbedrijven (waarvoor een dergelijke bio-industrie een dodelijke concurrent betekent!) voor laat gaan op de belangen van enkelingen, die al veel hebben, maar koste wat kost nog meer willen hebben!

■ Piet van den Munckhof, Parkweg 50, 6511 BH Nijmegen.

LITTERATUUR:

Heinroth, Oskar & Frau Magdalena (1926): Die Vögel Mitteleuropas. I. Band.

Hens, P.A. (1965): Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Tweede druk.

Janssen, Th. (1975): Besprekingsnota 'Voorontwerp Ruilverkaveling Everlose Beek'.

Janssen, Th. (1980): Zit de Peel nu werkelijk vol varkens?

Knippenberg, W. (1962): De Ortolaan. Limosa 35: 276-278.

Möller Pillot, H. (1966): De Ortolaan. Het Vogeljaar 14 (3): 130-133.

Sluimers, J.E. (1975): Prisma Vogelboek. Zevende druk.

Telxela, R.M. (1979): Atlas van de Nederlandse broedvogels.

Thijssen, Jac.P. (1916): Een verkenning. De Groene Amsterdammer, 11, 18 en 25 november 1916.

Vogelwerkgroep Grote Rivieren (1973): Handleiding voor het inventariseren van broedvogels in Nederland. Wetenschappelijke Mededeling 96 van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.

Vogelwerkgroep Winterswijk (1977): De functie van het ruilverkavelingsgebied Winterswijk-West voor vogels.

Wattel, J. & E. Osleck (1980): Plan om te komen tot een lijst van vogelsoorten, die speciale bescherming nodig hebben. Het Vogeljaar 28 (5): 245-247.

Wigman, A.B. (1917): Vogellevens in Nederland.